

KÖNYVSZEMLE

Márton Gyula: A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai

Budapest, 1969. 113. (Nyelvtudományi Értekezések, 66. sz.)

Valamely ethnikai csoport szókincse, különböző jövevényszavai szoros kapcsolatban vannak műveltségének egészével s a műveltség különböző rétegeivel. Tudnunk kell azonban, hogy a szellemi kultúrjavak, gondolkodási formák, intézmények és tárgyak alakulása és története nem mindig ugyanabban a mederben halad, mint az azokat jelölő szavaké. A kölcsönszavak gazdasági, társadalmi, műveltségi kapcsolatokat jelezhetnek, de nem mindenesetben fejezik ki a kapcsolat lényegét, intenzitását, s távolról sem jelzik az ethnikai közösségek magatartásában beálló olyan változásokat, amelyek más közösségekkel való érintkezés következtében jöttek létre. Másrészt a kölcsönszavak figyelmeztetnek a természetes népi kapcsolatokra (kereskedelem, közös munkaalkalmak, házasság), s a nyelvi strukturális változásokkal együtt vallomást tehetnek arról is, hogy az ethnikai csoport elvesztette kapcsolatát anyanyelvének tágabb közösségével, nincs megfelelő iskolája, anyanyelvének újságjai, könyvei nem juthatnak el a kezébe, s a gyakran elkerülhetetlen természetes asszimilációt, külső organizáló tényezők gyorsítják és segítik elő a nyelvcserét.

Elismerjük a szerzővel, hogy a moldvai magyarság — amelyet azonban nem nevezünk „kis néptörredéknek” — nyelvének román jövevényszavai a népnyelv gazdagodását is jelentik, s ezek egyrésze nélkül nem is tudna bekapcsolódni a modern élet vérkeringésébe, hazája szocialista építésébe. De ugyanakkor tanulsággal olvashatjuk a munkában, hogy a román kölcsönszavak döntő többsége (80—81%) főnév, s a román nyelvi hatás erősségi foka nem egyforma intenzitással érvényesül a különböző moldvai magyar népesortoknál. Néprajzi szempontból is aláhúzzuk a szerzőnek azt a megállapítását, hogy az alapvető fontosságú fogalmaknak a legtöbb esetben eredeti nevét használják a moldvai magyarok (csángók és székelyek), s a román kölcsönszók a részletjelenségekre vonatkoznak. Szabófalván pl. a 'kaszaörv' elnevezésére román jövevényszót használnak (*breccár*), ugyanakkor eredeti szókincsállományukhoz tartozik a *kasza*, *kaszál*, *tok* 'kaszatok' stb. kifejezés. A *székér* és részeinek jórésze (*nyújtó*, *tengely*, *lős* 'lős', *keriék*) szintén eredeti szókincsük tartozéka. A román jövevényszavak főleg olyan szekérrészekre vonatkoznak, amelyek a vasalással a kovácsmunkával állanak kapcsolatban (*úrúikk* 'hárfa' *blyedüé* 'marokvas', *szin* 'kerékbronce'). Ez szerintem azzal magyarázható, hogy a moldvai magyar falvakba román, román nyelvű cigány kovácsok telepedtek le, s így természetes, hogy a magyar lakosság nyelvébe a szekérvasalással kapcsolatos szavak román eredetűek. A moldvai magyarság kultúrájának alapját tanulságosan jellemzi, hogy a verses népköltészetben kevés kölcsönszó fordul elő, s több a prózai műfajok sorában. A szerző 2270 sornyi verses szövegben csak 17 román kölcsönszót talált. Ugyanakkor a verses szövegek eredeti szavai helyett a mindennapi életben már román szavakat is használhatnak. Így pl. a hónapnevek esetében. A balladákban és a katonadalokban is több a román jövevényszó, mint a szerelmi és más természetű dalokban. Mint már utaltam rá MÁRTON Gyula gyakran úgy beszél a kölcsönszórétégről, mint amely gazdagítja a moldvai magyar nyelvet, s jelentős a nyelv további fejlődése szempontjából. A kölcsönszavak kétségkívül gazdagítják a nyelvet, — de tekintetbe véve a moldvai magyarság sajtósági helyzetét, — a jövevényszavak az ottani magyar nyelv sorvadásának is bizonyítékai, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy a moldvai magyar nyelv alakтанát is érinti — bár csekélyebb mértékben — a román hatás: pl. a *bír* és *lehet* ige gyakori használata a *hat*, *-het* képző és a *tud* ige helyett, olyan mondat szerkezet, mint *szeretem, hogy beszéljék a szeretek beszélni* helyett, a *mögé* névutó helyett az *után* használata. Idesorolhatók a nyelvjárás hangrendszerében bekövetkező változások is. Mindezek ellenére MÁRTON Gyula azon a véleményen van, hogy a román hatás a nyelvjárások strukturájáig nem jutott el, mivel szerkezeti felépítésükben nem idézett elő lényegesnek mondott változást. Noha a kisebbszámú

alaktani és mondattani jelenség nagyobb mértékben érinti a nyelvjárás struktúráját, mint a nagyszámú kölesönszó. Ezeknek a tényeknek a felhalmozódása azonban — más motívumokat is figyelembe véve — a moldvai magyar nyelv és műveltség közelebbi és távolabbi jövőjét is befolyásolja.

A kölesönszavak, a román nyelvi formulák intenzitásának vizsgálatánál és éppen a strukturális változások megállapításánál hasznos lett volna, ha a szerző a nők és férfiak, valamint a különböző nemzedékek (pl. a mai 16—20 és 60—80 évesek) és foglalkozási csoportok nyelvében előforduló román kölesönszavakkal, nyelvtani változásokkal, valamint a moldvai magyarok román és magyar írásbeliségének fokával is foglalkozik. Mindezek a vizsgálatok még közelebről rávilágítottak volna Moldva magyarságának (amelyet a szerző következetesen csángónak nevez) ethnikai helyzetére és nyelvére. Felhívhatom arra is a figyelmet, hogy a román nyelvi kapcsolatok, kölesönszövegek egyik tanulságos példája a moldvai magyarok körében — s az erdélyi magyaroknál is — ismert román nyelvű ráolvasók szövege. A moldvai magyarok a magyar ráolvasó szövegek mellett a különböző betegségekre román nyelvű varázsversekkel is ráolvasnak. A román szövegeket a ráolvasók le is fordítják magyar nyelvre. Joggal mutat azonban rá DRÓSZER Vilmos, hogy „az sem zárható ki, hogy a románok is lefordítottak magyar szövegeket, sőt nem lehetetlen talán még az sem, hogy egy-egy magyar ráolvasás átkerült a románokhoz, ahol tovább élt, miközben a magyarságnál elpusztult, s román nyelven újra visszakerült. Ilyen példa lehet esetleg az a pokolszökés elleni ráolvasás, amelyben fehérlelő áldozatra találunk utalást.” (*Embergyógyítás a moldvai székelyeknél*. Néprajzi Közlemények, V. 1960. 3—4. sz. 38. l.) A román nyelvű ráolvasók terjedéséhez hozzájárulnak a ponyvanyomtatványok is. (VAJKAI Aurél; *Népi orvoslás a Borsa völgyében*. Kolozsvár, 1943. 37. l.)

Szeretném kiemelni a munkának azt a fejezetét, amelyben a szerző a román kölesönszavakat fogalmi körök (az ember, rokonsági és emberi kapcsolatok, öltözködés, táplálkozás, ház és környéke, földművelés, állattenyésztés, más foglalkozások, természet, ipar, kereskedelem, művelődés, hagyományok, néphiedelmek, állami és szervezeti élet) szerint csoportosította, valamint az Előzmények c. fejezetet. Ez utóbbiban MÁRTON Gyula tartalmas összefoglalását nyújtja a moldvai csángók eddigi kutatásának. Közléséből megtudhatjuk, hogy az erdélyi nyelvészek és ethnografusok igen tekintélyes és még közlésre váró anyagot gyűjtöttek Moldvában. Eredményes munkájuk a Román Tudományos Akadémia, a Babes-Bolyai Egyetem támogatásának köszönhető. Kár, hogy kimaradt az irodalomból Lükő Gábor könyvének (*A moldvai csángók*, I., Budapest, 1936) és több más — gazdag nyelvi anyagot is tartalmazó — tanulmánynak (pl. DRÓSZERI Vilmos, KALLÓS Zoltán közlései) a megemlítése.

GUNDA BÉLA

Hirschberg Walter und Alfréd Janata: Technologie und Ergologie in der Völkerrunde.

Hochschultaschenbücher Nr. 338, 338a, 338b. Bibliographisches Institut, Mannheim, 1966. 321.

A bécsi Egyetem professzorának, a nálunk is nagyrabecsült HIRSCHBERG Walternek és munkatársának, JANATA Alfrednak (Museum für Völkerrunde, Bécs) a könyve a nyersanyagok feldolgozásáról s az „anyag kultúra” eszközeiről, származásairól nyújt összefoglalást. A könyv sok tekintetben kiegészíti, pótolja és elmélyíti WEULE K.: *Die Anfänge der Naturbeherrschung I: Frühformen der Mechanik* (Stuttgart, 1921), SCHMIDT M.: *Die materielle Wirtschaft bei den Naturvölkern* (Leipzig, 1925) és LEROI-GOURHAN A.: *L'homme et la matière* (Paris, 1943); *Milieu et techniques* (Paris, 1945) c. könyveit s a természeti népek technikatörténetének alapja. A szerzők annak a bemutatására vállalkoztak, hogy a természeti népek technikai és technológiai ismeretei milyen elveken nyugszanak, s a rendelkezésre álló nyersanyagból mit és milyen módon állítanak elő. A nyersanyag tulajdonságának felismerése és az anyaggal való bántudás a természeti népek eszközeinek készítésénél alapvető szerepet játszik. Az eszközök előállításánál nemcsak az ütés, dörzsölés, a meghajlítás elvével, a tűz szerepével vannak tisztába, hanem bonyolult szövési, fonási, festési, cserzési és más eljárásokat is ismernek. A munka első részében megismerjük a felhasználásra kerülő nyersanyagokat a kötől a festőanyagokon át a csontig és szaruig. Majd ismertetik a szerzők az egyszerű gépek és eszközök mechanikai